

ПРІОРИТЕТИ ПРОСТОРОВО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проаналізована сутність лісового сектору як частини економічного простору. Сформульоване його визначення як специфічного функціонально-територіального утворення, що поєднує сфери обігу продукції і коштів від використання лісових ресурсів. Охарактеризовано лісовий ринок, який складається з ринків окремих лісових ресурсів та послуг лісового господарства, і є суттєвим фактором упорядкування економіко-правових відносин у межах лісового сектору.

Ключові слова: лісовий сектор економіки, лісовий ринок, продукція та послуги лісового господарства.

Проанализирована сущность лесного сектора как части экономического пространства. Сформулировано его определение как специфического функционально-территориального образования, которое объединяет сферы оборота продукции и средств от использования лесных ресурсов. Охарактеризовано лесной рынок, который состоит из рынков отдельных лесных ресурсов и услуг лесного хозяйства, и является существенным фактором упорядочения экономико-правовых отношений в рамках лесного сектора.

Ключевые слова: лесной сектор экономики, лесной рынок, продукция и услуги лесного хозяйства.

The essence of wood sector as parts of economic space is analysed. Its definition as specific functional-territorial formation is formulated which unites spheres of a revolution of production and means from use of wood resources. The wood market is characterized which consists of the markets of separate wood resources and forest services, and acts by the essential factor of ordering of the economic-legal relations within the framework of wood sector.

Keywords: forest sector of economy, wood market, forest production and services.

Аналіз діяльності лісового сектору економіки України (ЛСУ) дає цілком обґрунтовані підстави стверджувати, що існують серйозні стратегічні прорахунки в його просторово-територіальному розвитку. Одним із них можна вважати збереження пріоритету на посилення експлуатації сировинних ресурсів лісу на фоні недостатньої роботи в напрямі розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу.

Шляхи вирішення вказаної проблеми досить ґрунтовно опрацьовуються у Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України і висвітлюються в наукових працях її провідних учених, зокрема Б. М. Данилишина, М. А. Хвесика, Я. В. Ковалю та інших.

Метою статті є більш детальне вивчення питання просторово-територіального розвитку лісового сектору економіки України, виходячи із соціально-економічних умов, що склалися, з урахуванням такої важливої вимоги сучасного розвитку національного господарства, як підвищення рівня комфортності території.

У загальному лісовий сектор, що є частиною економічного простору, можна визначити (на відміну від поняття лісовий комплекс) як специфічне функціонально-територіальне утворення (ФТУ), що поєднує сфери обігу продукції і коштів, які утворюються на базі використання лісових ресурсів [1]. Відповідно до міжнародного класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД), до складу лісового сектору економіки України можуть бути включені два інтегрованих види економічної діяльності (рис.): “Лісове господарство та пов’язані з ним послуги” і “Виробництво деревини та виробів з деревини”, включаючи його підвиди, але крім виробництва меблів та поліграфічної промисловості.

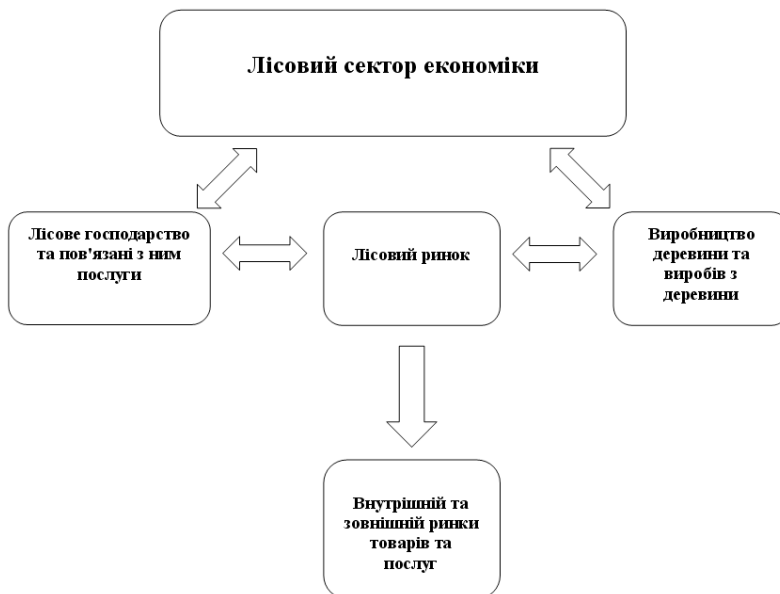

Рисунок. Загальна структура ЛСУ як специфічного функціонально-територіального утворення

Така наша позиція з теоретико-методологічного погляду базується на тому, що і меблева, і поліграфічна промисловість мають дуже незначну частку лісоресурсної складової в собівартості, а тим більше у ціні реалізації своєї кінцевої продукції. Це пояснюється тим, що значна частина комплектуючих для продукції меблевої промисловості є абсолютно недеревного походження: металева фурнітура, лаки, фарби, продукція текстильного виробництва тощо. Поліграфічна ж промисловість взагалі має абсолютно іншу природу і перебуває на межі інших видів економічної діяльності, які більш пов’язані із наданням інформаційних послуг або послуг із створення та розповсюдження об’єктів інтелектуальної власності.

Як впливає із наведеної схеми, лісовий ринок за своїм характером є досить суттєвим фактором упорядкування економіко-правових відносин щодо руху продукції в межах лісового сектору. З теоретико-методологічного погляду він складається з ринків окремих лісових ресурсів та послуг лісового господарства. Найбільш традиційним є ринок деревини, який у нашій країні представлений реалізацією деревини на корені за фіксованими (таксовими) цінами, та ринок лісоматеріалів різного ступеня готовності до споживання: лісоматеріали круглі, лісоматеріали первинної обробки, деталі з деревини тощо. Нетрадиційним і практично нерозповсюдженим у силу об'єктивних та суб'єктивних обставин в нашій країні є ринок лісу як об'єкта економіко-правових відносин (продаж лісових ділянок для ведення лісового та мисливського господарства, земельних ділянок для заліснення та вирощування лісових насаджень).

Таким чином, лісовий сектор слід розглядати як поєднання сфери (соціо-політико-економічного середовища) обігу продукції, що виробляється, та фінансових потоків, які утворюються на цій основі. І саме в цьому контексті винятково актуальною на нинішній час проблемою є реформування лісогосподарського виробництва на основі концептуальної переорієнтації всіх його структурно-ієрархічних ланок на пріоритети охорони, захисту та відтворення лісових ресурсів перед заходами щодо їх експлуатації. Складність вказаного завдання полягає в об'єктивній неможливості швидко подолати неприбутковий характер таких заходів традиційними фінансово-економічними методами. На теперішній час реальні грошові надходження можливі в першу чергу від реалізації конкретної лісосировини. При цьому проблематичним залишається встановлення справедливого характеру акту такої реалізації. Це стосується фіксованих цін деревини на корені і практично вільних ринкових цін деревини в заготовленому вигляді, а також повноти надходжень коштів від реалізації деревини [2].

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил очевидною є проблема максимально можливої гармонізації загальнодержавних, регіональних, комунальних і приватних інтересів громадян, зокрема через випуск та споживання продукції такого функціонально-територіального об'єднання (ФТУ), як лісовий сектор України (ЛСУ) [3].

Однією із характерних особливостей лісового господарства України є відсутність управлінської ланки на рівні адміністративних районів області. У лісозабезпечених регіонах у межах адміністративного району функціонують 2–3 держлісгоспи, що пов'язано з низкою критеріїв для організації лісових підприємств, зокрема нормами обслуговування земель лісового фонду тощо. У малолісних районах, навпаки, сфера діяльності одного держлісгоспу нерідко охоплює декілька адміністративних районів області (табл.).

Важливим пріоритетом є розробка стратегічних напрямів розвитку лісоресурсних можливостей (потенціалів) регіонів на основі вирівнювання та збалансування узагальнених (інтегрованих) показників. Для цього необхідне відповідне інформаційне забезпечення як аналітична база соціально-економічних прогнозів, у тому числі стосовно окремих важливих показників ведення лісогосподарського виробництва в аспекті їх узгодженості з міжнародними індикаторами оцінки якості навколишнього природного середовища [4].

Таблиця

Адміністративно-організаційна структура лісового сектору, підпорядкованого
Державному комітету лісового господарства України*

Регион, область	Кількість адміністративних районів	Кількість підприємств	Коефіцієнт (район/ підприємство)	Площа вкритих лісом земель, тис. га	Середній розмір території підприємства, тис. га
Україна	490	–	–	–	–
АР Крим	14	13	1,07	220,9	16,99
Винницька	27	11	2,45	202,9	18,45
Волинська	16	14	1,14	386,9	27,64
Дніпропетровська	22	9	2,44	63,9	7,10
Донецька	18	10	1,80	89,6	8,96
Житомирська	23	18	1,28	657,7	36,54
Закарпатська	13	17	0,76	459,6	27,03
Запорізька	20	8	2,50	21,0	2,63
Івано-Франківська	14	15	0,93	408,4	27,23
Кіївська	25	13	1,92	290,4	22,34
Кіровоградська	21	7	3,00	76,2	10,89
Луганська	18	9	2,00	177,9	19,77
Львівська	20	16	1,25	426,7	26,67
Миколаївська	19	9	2,11	35,8	3,97
Одеська	26	8	3,25	82,6	10,33
Полтавська	25	7	3,57	127,6	18,23
Рівненська	16	17	0,94	573,8	33,75
Сумська	18	12	1,50	263,2	21,93
Тернопільська	17	6	2,83	143,7	23,95
Харківська	27	10	2,70	278,2	27,82
Херсонська	18	9	2,00	85,4	9,49
Хмельницька	20	9	2,22	168,9	18,77
Черкаська	20	10	2,00	197,8	19,78
Чернівецька	11	5	2,20	167,0	33,4
Чернігівська	22	11	2,00	351,4	31,94

*Розраховано автором за даними офіційної державної статистичної звітності.

Досить актуальними стають питання міжрегіональних зіставлень, аналізу потенціалу і визначення місця та ролі конкретного регіону для формування сукупного показника. Викладені вище аргументи свідчать про те, що лісове господарство на нинішньому етапі розвитку неспроможне повною мірою виконати завдання екологічно орієнтованої економізації своєї роботи, яка вимагає конкретної фінансової підтримки. Одним із прогресивних варіантів такої фінансової підтримки (як альтернатива централізованому бюджетному фінансуванню) може бути міжрегіональний договірний перерозподіл коштів рентного походження. Базою для визначення ключових позицій міжрегіональної співпраці має бути групування регіонів за комплексом показників, які відображають розуміння сутності лісового сектору як елемента гуманізації соціально-економічного розвитку [5].

Однією з досить гострих проблем забезпечення раціональності характеру використання лісоресурсного потенціалу є користування землями лісового фонду для потреб, безпосередньо не пов'язаних з лісовирощуванням. Особливо масштабним явищем стає останнім часом використання лісів як просторово-територіальної бази

для туризму, оздоровлення, рекреації. В ідеалі цей вид соціальної активності населення не повинен ні позитивно, ні негативно впливати на стан лісових насаджень, але практично він досить часто суперечить процесу охорони, збереження і раціонального використання лісоресурсного потенціалу.

Для об'єктивної оцінки такого впливу важливими є наступні узагальнюючі критерії:

- фінансово-економічна успішність діяльності підприємств, які використовують просторово-територіальну базу лісів;

- ступінь негативного впливу на компоненти лісової просторово-територіальної бази, який може бути визнаний припустимим і можливим для відшкодування.

Для здійснення аналітичної оцінки показників ведення лісгосподарського виробництва в регіональному розрізі критерієм може бути показник випуску продукції (робіт та послуг) лісового господарства у вартісному вираженні на одного мешканця регіону. Можна виділити регіони, які мають найбільші значення вказаного показника: Житомирська, Рівненська, Чернігівська, Волинська, Закарпатська, Київська, Чернівецька, Хмельницька, Сумська і Львівська області. Найнижчими показниками відзначаються Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області, міста-регіони Київ та Севастополь. Це визначається наявними кількісними показниками лісового фонду вказаних регіонів та офіційно зареєстрованою кількістю населення.

Стосовно поглибленої еколого-економічної оцінки регіонального балансу використання лісоземельного потенціалу ми вводимо, зокрема, коефіцієнт лісгосподарської спеціалізації земель лісового фонду, який розраховуємо за формулою:

$$K_{лгс} = \frac{S_{влз}}{S_{злф}} \times 100,$$

де $K_{лгс}$ – коефіцієнт лісгосподарської спеціалізації земель лісового фонду;

$S_{влз}$ – площа вкритих лісовою рослинністю земель, га;

$S_{злф}$ – площа всіх земель лісового фонду, га.

На базі даних Державного лісового кадастру, опрацьованих методом ранжування відхилень від середнього значення, отримані відповідні рейтингові оцінки регіонів. Виявлено, що такі регіони, як Херсонська, Миколаївська, Одеська, Київська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька, Рівненська області та АРК, мають різні негативні відхилення від середнього значення $K_{лгс}$. Це є узагальненим індикатором неоптимальності лісоземельної складової ресурсного потенціалу сегментів ЛСУ названих регіонів. У цілому це підтверджується і даними інших наукових досліджень, згідно з якими близько 2 млн. га земель сільськогосподарського призначення можуть бути врятовані від остаточного виснаження лише шляхом їх вилучення із активного обробітку і передачі під заліснення [6].

Загалом в Україні простежується нерівномірна динаміка з тенденцією до досить значного зниження показників створення захисних насаджень на неугіддях. Однією з головних проблем, яка виявляється вирішальною, є фінансовий стан лісгосподарських підприємств. Наразі лише його суттєве покращення може забезпечити значне підвищення показників діяльності і загалом полягає в наступному:

– упорядкуванні міжбюджетних відносин у сфері фінансування заходів щодо охорони, використання і відтворення лісоресурсного потенціалу;
– перегляді фіскальної політики з метою стимулювання екологізації виробництва і відтворення відновлюваної частини природоресурсного потенціалу;
– пошуку шляхів найбільш повного (раціонального) використання реально існуючих джерел, у тому числі власних оборотних коштів підприємств з урахуванням різноманітності можливих методичних підходів залежно від форм власності та організаційно-виробничої структури підприємств.

Усе це значною мірою стосується і такого важливого напрямку сучасного розвитку національного господарства, як створення умов комфортності проживання. У такій постановці питання вкрай важливими об'єктами є міські і приміські ліси, елементи природно-заповідного фонду. Особливо значущим є суттєве вдосконалення інституційних засад використання природних ресурсів в умовах глобалізації економічних процесів [7, с. 5].

Перспективним напрямом подальших досліджень можна вважати розробку питань вивчення динаміки товарності насаджень упродовж періоду їх вирощування. Це дасть певні можливості для досить вірогідного прогнозування обсягів заготівлі ліквідної деревини за видами їх подальшого використання. Завдяки цьому створюватимуться передбачувані умови для вибору методів ціноутворення та відповідних способів реалізації деревини та виробів з неї. Вказане в цілому значно сприятиме модернізації роботи підприємств лісового сектору України як специфічного територіально-функціонального утворення у складі національного господарства.

Література

1. Проблеми збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку: [монографія] / [за ред. д.е.н., проф. Я. В. Ковалю]. – К.: Науковий світ, 2005. – 224 с.
2. Голуб О. А. Соціально-екологічна орієнтованість діяльності лісового сектору економіки / О. А. Голуб // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. праць. – К.: РВПС України НАН України, 2004. – С. 72–78.
3. Голуб О. А. Еколого-економічні проблеми регулювання експорту деревини / О. А. Голуб // Економіка природокористування і охорони довкілля: щорічник наук. праць РВПС України НАН України. – К., 2006. – С. 218–224.
4. Розробка інтегрованих показників стану навколишнього середовища та механізмів їх впровадження в Національні плани дій щодо охорони природи / [за ред. д.е.н., проф. Б. М. Данилишина]. – К.: РВПС України НАН України, 1998. – 59 с.
5. Голуб О. А. Регіональні проблеми використання та відтворення лісоресурсного потенціалу / О. А. Голуб // Лісівництво і агролісомеліорація. – Харків, 2004. – Вип. 107. — С. 20–25.
6. Сайко В. Ф. Наукові підходи щодо раціонального землекористування в умовах здійснення аграрної реформи / В. Ф. Сайко // Вісник аграрної науки. – 2000. – № 5. – С. 5–10.
7. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій: [монографія] / [за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина]. – К.: ЗАТ “Нічлава”, 2006. – 704 с.